

Питання франкознавства

Микола Неврлий

ІВАН ФРАНКО І СЛОВАКИ

У статті йдеться про зацікавлення І. Франка фольклором, літературою й суспільним життям словаків. Висвітлено відгуки письменника на тогочасні явища словацької літератури, його інтерес до прогресивних політичних і культурних течій у середовищі словацької молоді. Оглянуто рецепцію доробку І. Франка у Словаччині: відгуки на його творчість, переклади, компаративні дослідження, ушанування пам'яті письменника і вченого.

Ключові слова: Австро-Угорщина, будителі, західноукраїнське відродження, публіцистика, реалізм, російська література, слов'янські літератури, царизм.

Mykola Nevrlly. Ivan Franko and the Slovaks

The paper dwells upon I. Franko's interest in the folklore, literature, and social life of the Slovaks. The author cites the writer's reviews of the then Slovakian literature, and shows his interest in progressive political and cultural trends among the Slovakian youth. Attention is also paid to I. Franko's reception in Slovakia, that is, to numerous reviews, translations, comparative studies, addresses and orations in honour of Ukrainian writer and scientist.

Key words: Austria-Hungary, "buditeli" ("awakers"), West-Ukrainian Renaissance, political essays, realism, Russian literature, Slavic literatures, tsarism.

Здається, найглибше зрозумів зацікавлення І. Франка слов'янськими народами та їхньою взаємною співпрацею словацький учений академік Андрей Мраз. У доповіді на Міжнародній науковій конференції про чехословацько-українські зв'язки, що відбулася 1956 р. у Пряшеві з нагоди століття від дня народження українського письменника, ученого й політика, він, зокрема, сказав: "Іван Франко шукав опору для своїх зусиль у демократичних силах свого суспільства, в прогресивних групах інших слов'янських народів, головню в росіян і поляків, але не ігнорував при цьому і досвід та ініціативу менших слов'янських народів. Проїнятий глибокою симпатією до визвольної боротьби всіх народів, Франко в своєму житті всебічно зближувався також і з минулим і сучасним чеського й словацького народів. Він уважно стежив за їх щоденними змаганнями на власному полі та за їх впертою боротьбою проти пануючих експлуататорських класів. Обдарований надзвичайною здібністю розуміти основні пружини боротьби, що точились між окремими угрупованнями слов'янських народів в дусі традиційних українських міжслов'янських зв'язків та в дусі прогресивних міжслов'янських зв'язків інших слов'янських народів, Іван Франко намагався також – на протилежність реакційному панславізму – поставити ідею слов'янської дружби на реальну й демократичну основу. Він хотів, щоб дружба слов'янських народів стала міцним чинником боротьби проти деспотизму, проти надвлади одних народів над другими, щоб ця дружба була фактором соціального, політичного й культурного прогресу" [5, 74–75].

Варто зазначити, що цей ювілей сприяв активізації наукового дослідження життя і творчості Івана Франка. І хоч його архів на той час ще не був уповні

впорядкований, однак було вже відомо, що він автор майже 5 тисяч художніх, наукових, публіцистичних та інших творів і належить до найпродуктивніших письменників слов'янських літератур.

Ґрунтовне ж дослідження величезної літературної, наукової й епістолярної спадщини Івана Франка почалося після возз'єднання західноукраїнських земель зі Східною Україною. З огляду на те, що більшість архівного матеріалу зберігалася в Галичині, де жив і працював письменник, тогочасне українське літературознавство не могло докладно розглядати деякі спеціальні питання його творчості. Лише віднедавна українська критика присвячує більше уваги ставленню І. Франка до інших, особливо слов'янських народів.

Спадкоємець традицій Т. Шевченка, І. Франко ввійшов до історії слов'янської культури не тільки як визначний революційний письменник, а і як натхненний прибічник слов'янської взаємності і пропагандист літератур слов'янських народів. Слов'янська програма І. Франка базувалась на його демократичному світогляді й була неподільною частиною його революційної програми. У своїх глибоких і всебічних культурно-історичних, фольклористичних, літературних, філософських та інших зацікавленнях І. Франко не оминув жодного слов'янського народу. Відомо, що він майже все життя жваво цікавився чеською і словацькою літературами, ознайомлюючи з ними своїх земляків майстерними перекладами, критичними виступами і принагідними звертаннями.

Існує низка праць і статей, присвячених різним аспектам зв'язків І. Франка з чехами [див.: 1 – 4, 8, 10, 11, 13, 14, 20, 23, 25]. Крім кількох менших студій про Франкові зв'язки зі словаками [див.: 15, 18, 19, 22], не було досі, на жаль, комплексного дослідження цієї теми. Завдання нашої праці – заповнити цю прогалину, і то саме тому, що І. Франко, а після нього Д. Чижевський помітили, що словаки – один із найцікавіших слов'янських народів.

Треба зауважити, що І. Франко як син поневоленого люду розумів тяжку ситуацію сусіднього народу й погоджувався зі справедливими вимогами словаків про самостійний культурний і політичний розвиток. Як довідуємося з останніх досліджень, І. Франко жваво цікавився і словацькою літературою й намагався утримувати зв'язок зі словацькими культурно-громадськими діячами. Згідно зі спогадами Франкового сина Тараса, його батько мав у своїй бібліотеці також кілька словацьких книжок, особливо з народної словацької творчості, і навіть знав трохи словацьку мову. Про зацікавлення Франка літературою сусідів можемо довідатись теж із його публіцистичних і літературно-критичних праць.

Першу Франкову звістку про словаків та їхню культуру знаходимо ще з 1876 р., тобто на самому початку його літературної й наукової творчості. Саме того року він опублікував у 19-му числі “Друга”, часописі львівських студентів, першу частину своїх літературно-критичних статей, названих “Літературними письмами”. У них він пропагував засади реалізму в мистецтві й літературі, цікавився найновішими працями про турків і придунайських слов'ян, східним питанням і белетристикою. Його стаття про нерадісну долю придунайських слов'ян засвідчує Франкові симпатії до словацького народу.

У згаданому числі “Друга” оцінює І. Франко збірку словацького поета Душана Сави Пепкіна, що вийшла 1871 р. У зв'язку з нею український автор з особливим зворушенням писав про словаків, які тоді провадили нерівну боротьбу з мадярськими феодалами й захищали свою національну ідентичність: “Безперечно, словаки – один з найзамічательніших народів цілої Слов'янщини, іменно під взглядом своєї історичної долі і свого характеру. Від поконвічних часів лишені независимості, вони довгі віки стогнали і стогнуть донині під тяжким гнітом, сли уже не фізичним, то, напевно моральним від своїх

сусідів, мадьярів. “Словак – не чоловік” – то поговорка мадьярська, – то ціха їх поступовання від прадавніх часів з тим безталанним народом. Аж новішими часами словаки заявили нове життя, життя духовне, і зачали працювати над утворенням питомої літератури” [3, 260].

Порівнюючи будительський процес у Словаччині з подібними явищами на відсталіх західноукраїнських землях, де саме тривали гострі дискусії між народовцями й реакційними москвофілами, Франко далі писав: “Багато й тут часу пройшло в суперечках, чи словацька мова є така сама, як і чеська, чи варто для неї творити свою власну літературу. Аж молодші люди, незважаючи на суперечки, а полюбивши гарячим серцем свою прекрасну мову і свій народ, почали писати про нього і таки його нариччям. Душан Сава Пепкін – із таких людей. В його прекраснім збірнику оригінальних і перекладних віршів бачимо і чуємо цілу скалу тонів – почуттів від глибокої, з глибин душі тремтячої меланхолії, до яркої радості. Не треба, крім того, забувати, що в поезіях Душана Сави Пепкіна віють сильно всі новіші ідеї про свободу розуму й почуття, про піднесення і радість мас народу. Мова мелодійна, а образи всі живо вихвачені з народного життя й світогляду” [3, 260].

Безперечно, що ця оцінка словацької збірки віршів, нині вже майже забутих, – поважне свідчення літературно-критичного ставлення І. Франка до початку розквіту сусідньої літератури. Дійсним автором першої словацької книжки, яка йому дісталась до рук, був Мартин Меднянський (1840–1899), католицький священник у Бецкові, автор новел, подорожніх нарисів і віршів. Окремим виданням, окрім двокнижкової збірки “Поезії” Душана Сави Пепкіна (1876), не вийшло з-під його пера нічого. Свої писання, як у той час багато інших словацьких патріотів, він друкував у різних часописах і календарях. А саме першу його книжку “Поезії” натхненно привітав молодий І. Франко як видання патріотичне. Бачив у ній здорові пагінці пробудженого словацького життя і щиро з них тішився. Жалкував лишень, що між перекладеними поезіями, переважно зі слов’янських авторів, немає нічого із Шевченка.

У контексті словацько-українських зв’язків особливо важлива була Франкова студія про благодійний вплив визначного словацького, а згодом і загальнослов’янського будителя Яна Коллара (1793–1852) на західноукраїнське відродження. І. Франко доводить, що Колларова “Дочка слави” (“*Slávy dcera*”) була прикладом для виникнення “Русалки Дністрової” (1837), якою Маркіян Шашкевич, Яків Головацький та Іван Вагилевич розпочали літературне відродження галицьких українців. Ця важлива Франкова праця опублікована в ювілейному Колларівському збірнику, що його 1893 р. видав Ф. Пастрнек у Відні, де саме тоді перебував І. Франко.

З архіву письменника довідуємось, що він планував перекладати зі слов’янських літератур. 1883 р. він переклав вірш Само Халупки “Козак”, опублікований аж 1955 р. [див.: 7]. Цього вірша Франко назвав “Козацька пісня”. Оригінал надруковано у збірці Сама Халупки “Співи” (1868), де містилася низка балад і пісень, спрямованих проти поневолення словацького народу. Вірогідно, що Франко хотів познайомити українських читачів зі словацькою літературою на сторінках журналу “Світ”, який саме тоді почав видавати у Львові з Іваном Балеєм. У ньому планував подати низку статей про ту чи ту слов’янську літературу.

Словаків згадує І. Франко також у своїй публіцистиці. На сторінках польської періодики (тут він видрукував понад 800 праць) знаходимо кілька статей, у яких український письменник знову повертається до словацької проблематики. Наприклад, 1888 р. у “*Kurjeri Lwowskim*” (ч.117) жваво коментує доповідь Радована Кошутича про словаків, виголошену у львівському “Слов’янському

гуртку". При цій нагоді український публіцист звертає увагу на важливість славістичних праць для розвитку власного народу. І. Франко виявляв особливе зацікавлення усною народною творчістю у спільному українсько-словацькому карпатському регіоні й написав ґрунтовну студію "Пісня про Стефана Воеводу".

Як політик і тричі ув'язнений соціаліст, І. Франко мав вплив не тільки на розвиток молодіжного руху в Чехії в 90-х роках XIX ст., а частково й на розвиток прогресивних течій серед словацької молоді. У цьому зв'язку згадаємо виступ І. Франка на Першому з'їзді слов'янської молоді у Празі на Слов'янському острові (1891). У заході взяли участь представники всіх слов'янських народів Австро-Угорщини [17]. Після багатьох промов, більшість яких хизувалась "гей-слов'янством", І. Франко закликав до конкретної співпраці молоді на користь соціально слабших верств народу. На ці слова досвідченого українського діяча зреагував у цьому ж дусі словак Павол Благо, що саме тоді студіював медицину у Відні і згодом став визначним політиком. У своєму виступі юнак змалював жаклиний образ біди й поневолення словацького народу й закликав слов'янську прогресивну молодь захищати словаків, гноблених мадярськими феодалами. З тих часів і почалось приятелювання Франка з Павлом Благом. За пару років вони зустрілися у Відні, де часто бачилися на різних зборах в академічних слов'янських клубах. Окрім своїх студійних обов'язків у семінарі В. Ягича, під керівництвом якого І. Франко 1893 р. захистив докторат, український письменник жваво цікавився життям і політикою у столиці Австро-Угорщини.

Там він познайомився з лідером сіонізму Теодором Герцлем, російським князем Федором Щербатським, який у Відні студіював індологію, з лідером австрійської соціал-демократії Віктором Адлером та іншими визначними людьми. Саме тоді два віденські студентські товариства, чеський Академічний гурток і словацький "Татран", вирішили відзначити окремим збірником століття з дня народження Яна Коллара. В особі І. Франка знайшли вони гідного співпрацівника, котрий подав до збірника згадану студію "Відродження полудневої Русі і Ян Коллар". Після появи збірника автор відгукнувся про нього окремою статтею в галицько-українському двотижневику "Народ", яка значно перевищувала розмір звичайної рецензії. У практиці вченого так траплялося нерідко.

В архіві І. Франка в Києві нещодавно знайдено два словацькі листи, адресовані українському письменникові. У першому Павол Мудронь посередництвом редакції "Kurjera Lwowskeho" запрошує Івана Франка на з'їзд немадярських народів Угорщини, що відбувся 1895 р. в Будапешті [3, 546]. Хоча Франко не зміг узяти участі в цьому заході, однак присвятив йому значну увагу. 1896 р. він публікує в "Kurjeri Lwowskim" передовицю "Glos neiesnionych" ("Голос тих, що не існують"), у якій коментує протест виконавчого комітету національного з'їзду немадярських народів, надрукований словацькою й заборонений у Будапешті з нагоди тисячоліття Угорщини. Передовиця І. Франка закінчувалась так: "З гідністю, тактом і вельми переконливо зредагований, цей протест не може бути не згаданий. Хоч і не допоможе влаштуванню сучасної виставки в Будапешті, не буде це вина тих, що її підготували, але самих мадярів, котрі, підкреслюючи свої національні почуття, не змогли їх шанувати в інших"¹.

У другому листі до І. Франка звертається – з рекомендацією Душана Маковицького – В. Павліні-Тот із проханням порадити йому, котрі популярні

¹ "Цей протест звертає головну увагу на те, що мадярські уряди, поневолюючи народи, хочуть посередництвом виставки зробити враження, що начебто бажають соціальної згоди в своїй країні. Проти цього поневолені народи спрямували свій протест" (Прим. І. Франка).

галицькі видання мав би видавати на Словаччині [3, 575]. На жаль, досі не вдалося знайти Франкову відповідь на цей цікавий лист, а тому й не можемо більше про нього сказати. У кожному випадку обидва листи словацьких культурних діячів – досить цінне свідчення новочасних словацько-українських взаємин.

Творчість І. Франка почала проникати у Словаччину на початку ХХ ст. Чеське посередництво в цьому процесі безсумнівне, бо ж письменник був відомий тут уже з початку 90-х років ХІХ ст., коли почали друкуватися чеські переклади його творів. Першими популяризаторами Франкового доробку стали прогресивні чеські студенти – омладинарі, а трохи згодом – реалісти, яким імпонували критичний дух, прогресивна слов'янська спрямованість і реалістичний стиль українського письменника.

Чому Франкову революційну творчість відкрили словаки пізніше? Консервативні русофільські кола національної інтелігенції підтримували політику царизму, у якому бачили порятунок слов'янства, і не могли симпатизувати українському письменникові-соціалісту, котрий завзято воював проти кожної реакції, особливо проти реакційного російського слов'янофільства, яке скотилось до царофільства, проти австрійської монархії й церковної реакції. І. Франко бачив у російській культурі два протилежні напрями – прогресивний (Чернишевський, Герцен, Писарев, Салтиков-Щедрін та ін.) і реакційний (Мещерський, Катков, Суворін та ін.). Письменник глибоко шанував передову російську літературу й науку, які у своїх перекладах і статтях пропагував не тільки в Україні, а й поза нею. Як революціонер і український патріот він ненавидів самодержавну Росію й офіційних захисників царизму, на чолі котрих були крайні реакціонери Мещерський, Суворін і Катков. Свою гостру статтю “Do wiadomości panów Czechów” (1887) І. Франко спрямував проти реакційного чесько-французького русофільства, яке захоплювалося монархічною Росією та ігнорувало боротьбу поневолених нею народів. Гостро критикуючи реакційну політику царизму, Франко закликав європейську громадськість орієнтуватися на Росію прогресивну й революційну, очолювану Чернишевським, Герценом, Добролюбовим, Тургенєвим та ін.: “Можна було б зневіритись у Францію, якщо б ми мали судити про неї на підставі блазенських виступів панів Деруле і компанії, і якщо маніфестації в честь Каткова мали би бути виразом думки всіх французів. Це, однак, не так. У Франції є ще багато людей, яких обурює думка про мезальянс республіки з царизмом, тому кожний голос протесту, піднесений з їх боку проти апофеозу Каткова радує всіх приятелів свободи і цивілізації... Прізвище Каткова в Росії, – пише “Le devoir”, означає: царизм, скрайну реакцію, переслідування і сибірську каторгу. Всі знають, як він захоплював Муравйова до жажливих репресій проти поляків: згвалтовані й задушені жінки, діти вбивані в лоні матерів, пожарища і поліція в кожному куточку Польщі. Муравйов кинувся на Польщу, як нищівний ураган, грабуючи, вбиваючи, спалюючи...” [3, 363 – 364].

Картаючи французьких політиків за їхнє некритичне ставлення до Росії, І. Франко нагадує їм про достотний патріотизм французів, який завжди захищав право і справедливість: “Народи тільки тим великі, що приносять великі жертви в ім'я прогресу людства. Франція стоїть високо в історії своїми жертвами для відродження і свободи інших народів” [3, 364]. А чеських блюдолизів царської Росії український письменник закликає у згаданій статті до конкретних дій: “Зрозумійте, панове чехи, що коли хочете єднатися з Росією, то якщо не втратили людської гідності, можете це зробити тільки з тією благороднішою частиною російського суспільства, тобто з Росією Тургенєва, Салтикова-Щедріна, Чернишевського, Добролюбова,

Писарева і т. д., а не з Росією Мещерського, Суворіна й Каткова, орган яких “Моск[овские] вед[омости]” Салтиков у своїй сатири назвав “Помои”, тобто помий” [3, 366].

Самозрозуміло, що консервативніша частина словацької інтелігенції, котра, як і “пани чехи”, підтримувала монархічну Росію, не визнавала самостійну українську літературу й культуру в цілому, ігнорувала прагнення українського народу до самостійного життя. Ця частина словацької інтелігенції не розуміла значення творчості й діяльності соціаліста І. Франка й не могла з цих причин знайти до нього шлях. З цього погляду особливо показова українофобська стаття “Uč sa od nepriateľa” (“Вчися від неприятеля”), опублікована 13 січня 1906 року в п'ятому числі “Národních novín”. У ній автор намагається, за прикладом Каткова, довести, що український народ – вигадка ворогів Росії, що ідея його існування підтримувана німцями тощо: “Кожна по-русинськи видана книжка, – пише пасквілянт, – борець проти славізму, бо карликуваті, строкатим правописом і наріччям позліплювані літератури ослаблюють слов'янський дух і легко впадуть у жертву ґерманізму...Войовничою може бути тільки мова російська. Хто буде вчитися незграбної “мови” всяких Франків, хто коли у великому світі буде читати слабі плоди невідомих “українських” величин? Ніхто, ані душа...”.

Автором анонімної статті був відомий словацький письменник і публіцист Светозар Гурбан Ваянський (1847 – 1916), син відомого штурівця й вірного приятеля Л. Штура – Йозефа Мирослава Гурбана. Про це свідчить не тільки зміст і бравурний, пристрасно тенденційний стиль, а й спогад визначного чеського славіста Їржі Горака (1889 – 1951), котрий пише: “Представником вельми консервативного русофільства залишився на все життя Светозар Гурбан Ваянський... У душі цих поглядів був запеклим ворогом українського руху, не зважаючи на суперечності, до яких заплівся, відкидаючи – сам пристрасний захисник словацької мови, – у душі слов'янської єдності, – самостійну літературу українського народу: “... хто буде вчитися незграбної “мови” всяких Франків, хто буде у великому світі читати плоди “українських величин”, – писав Ваянський, забуваючи, що цими ж аргументами міг би звернутися українець проти письменників словацьких” [12, 49].

Як бачимо, це хворобливе, а інколи й зарозуміле ставлення не витримало пробу часу. Дивно лише, що його автор був сином поневоленого народу, котрий також, як і українці, боровся тоді за свою ідентичність. Ураховуючи нинішнє офіційне ставлення словаків до реакційного русофільства, можемо констатувати, що автор цієї тенденційної і з наукового погляду дилетантської статті значно перебільшував. Як бачимо, “величинам” теж властиво помилятися. Помілявся навіть Пушкін, уважаючи, що “славянские ручьи сольются в русском море”. Цими його словами зловживали потім реакційні російські слов'янофіли. Подібно свого часу помилився також І. Франко, назвавши Міцкевича поетом зради у статті “Ein Dichter des Verrates” (1897). Причиною такої несправедливої оцінки був твір польського автора “Конрад Валленрод” (1828), у якому герой свідомо зраджує власний народ і йде служити ворогові, щоб у такий спосіб допомогти батьківщині. Подібний випадок відомий з античності: єврейський історик Йосиф Флавій із начальника найбойовішої юдейської частини, що воювала проти римлян, став найвірнішим служачою імперського Риму. Відомо, що І. Франко для своєї позиції мав глибші причини, бо ж польські соціалісти, із якими він балотувався на виборах до парламенту, зрадили його. Проте такий нетактовний виступ проти Міцкевича завдав шкоди українсько-польським відносинам і був використаний проти Франка як польськими шовіністичними колами, так і власною “домашньою” реакцією.

Болюча для сусідніх народів суперечка Ваянського з Франком ускладнювалася ще й тим, що обидва письменники стояли на протилежних ідейних позиціях. І. Франко був ініціатором соціалістичного руху в Галичині й революційним демократом для всієї України, С. Ваянський не симпатизував соціалістам і до смерті був прикутий “до світу найбільш консервативного російського середовища” [16, 14].

Зрозуміло, що творчість І. Франка не могла бути близька цим представникам словацької культури, а тому тяжко пробивала собі шлях до серця словацького народу. Аж нове покоління, згуртоване навколо місячника “НІас” (1898–1904), видавцем і першим редактором якого був Франків знайомий із Праги й Відня Павол Благо (після нього – словацький політик Вавро Шробар), зайняло критичну позицію стосовно догматичного русофільства й відповідно до ідеї слов’янської рівноправності зрозуміло справедливі домагання українців.

Першим перекладачем і популяризатором Франкової творчості на Словаччині був визначний словацький літературознавець, критик і перекладач Франтішек Вотруба (1880-1953). Він підтримував дружні зв’язки зі словацьким прагматичним політиком Міланом Годжею і за свої заслуги 1950 р. одержав в Університеті Я.А. Коменського (Братислава) докторат *honoris causa*, а 1953 р. звання академіка Словацької АН. Йому належить перший словацький переклад з І. Франка – соціальна новела “Голод”, опублікована 1903 р. у “Словацькому тижневику”. Він також переклав низку творів галицьких письменників – В. Стефаніка, Б. Лепкого та ін.

З повним розумінням була сприйнята й відома драма І. Франка “Украдене щастя”, першу виставу якої 1909 р. побачила словацька меншина в румунському Надляку. Того ж року писав про неї театральний критик у “Народній газеті”: “Вдалим був вибір директора театру Й. Г. Тайовського, що вибрав п’єсу, сповнену морального пафосу й прикладу” [див.: 9]. Першим перекладачем “Украденого щастя” був Іван Лільге Лисецький. Словацький рецензент зауважив у Франка його глибокий демократизм, палку любов до народу, правди і справедливості: “Цьому завданню присвятив І. Франко пильну працю, твори його визначаються глибокою любов’ю до народу. У кожній його праці можна відчувати зобов’язання до свого народу, який доручив йому, своєму синові, всебічно працювати для піднесення й поширення освіти в усіх верствах народу. Він пише про народ для інтелігента, щоб навчати його відчувати з народом; пише також для народу, щоб навчити його мислити й торувати шлях до освіти. Реалістично малює образи з життя, всюди відчуваємо гуманіста. Не один біль ранив його серце, багато дечого гальмувало його працю і часті перешкоди спинювали шлях його життя, але не може бути сумнівів, що до визнання й оцінки його праці напевно дійде” [див.: 9].

Як бачимо, молодше покоління, демократичне своїм духом, знайшло до І. Франка дорогу й бачило в ньому спільника в боротьбі за соціальний і культурний поступ. А в тому, що “до визнання й оцінки його праці напевно дійде”, критик не помилився.

Перша словацька збірка творів І. Франка вийшла аж 1914 р. і звалася “Жид та інші оповідання”. Видала її Парічкова бібліотека в Ружомерку; перекладачі – В. Буріян і Ф. Вотруба, який також написав до неї післямову. Це була перша словацька ґрунтовна праця про митця та його творчість. Критик писав: “Діяльність його впливова й усебічна. Він чудовий оповідач із життя народу (що видно й із нашої книжки), гідний уваги автор романів і драм, а його поезії належать до найкращих. Але не тільки це. І. Франко є визначний і як історик, літературознавець, етнограф, соціолог і публіцист... Усе, що він написав із життя свого народу, має вартість не лише мистецьку – Франко є вельми обдарований талант...”.

Про те, що ця збірка оповідань мала успіх, свідчить її друге видання 1922 року. У добу першої Чехословацької Республіки з доробку митця, крім неї, на Словаччині майже нічого не вийшло. Тоді читач міг дещо довідатись про українського автора та його творчість лише із чеських, польських, німецьких та інших перекладів. Аж 1952 р. Матиця Словацька (у Галичині їй відповідала "Просвіта") підготувала з російських перекладів досить розлоге видання Франкових творів "У поті чола", щиро прийняте словацькою критикою. У тижневику "Культурне життя" рецензував його молодий словацький критик Юліус Ноґе: "Є це лишень вибране з багатої й жанрово різномірної творчості Івана Франка, але цілком вистачить для того, щоб докладно переконатися в художній силі й радикальній войовничості його критичного реалізму... Він відкриває і напрочуд ясною мовою засуджує увесь капіталістичний суспільний лад, що був причиною зубожіння мас. Не робив це з холодною байдужістю кабінетного філософа чи економіста, але з пристрасною людяністю й переконанням художника, котрий ярмо використання й ігнорантського пониження відчував не менше, ніж найвиразніші постаті його творчості – бориславські нафтарі" [див.: 21].

Столітній ювілей Івана Франка, відзначений 1956 року, був стимулом для глибшого й усебічного дослідження його життя і творчості. Словацька АН ушанувала українського поета, вченого й політика окремою загальнодержавною Конференцією про чехословацько-українські взаємини, яка відбулася 28 травня 1956 р. у Пряшеві. Академік А. Сірацький зазначив, що "її завдання – розкрити й науково з'ясувати всі сили, тенденції і традиції, котрі зміцнюють нашу дружбу з українським народом" [24, 9]. Від імені чеських і словацьких учених він привітав українську делегацію – професора Є. Кирилюка з Києва й кандидата наук І. Мундякову зі Львова.

На конференції виступило 32 наших і закордонних науковці, переважно дослідники чесько- і словацько-українських зв'язків. Згадаємо визначніших із них: А. Мраз, Ю. Доланський, Й. Мацурик, В. Жачек, К. Розенбаум, І. Патькевич, І. Лозинський, С. Трофимук, Ф. Тихий, В. Жидлицький, В. Гостічка, О. Зілінський, М. Мольнар, М. Неврлий, Й. Вавро, А. Меліхерчик та ін. Матеріали конференції ввійшли до репрезентативного збірника "Z dejín československo-ukrajinských vzťahov", що його 1957 р. видала в Братиславі Словацька АН обсягом 624 стор. 1959 р. збірник вийшов у перекладі українською й мав 687 стор., бо був збагачений чотирма новими працями. Обидва видання присвячені І. Франкові. У першій частині обох видань ішлося про письменника та його зв'язки із чехами і словаками, у другій – про чесько- і словацько-українські відносини. У Додатках наведено бібліографію словацьких франкіан до 1959 р. Книжкових видань творів митця вийшло у Словаччині 35, словацьких статей і рецензій про нього та його твори – 67.

У рамках столітнього ювілею І. Франка відбувся урочистий вечір у театрі П.О. Гвездослава у Братиславі. Ювілей також став імпульсом для пошкваллення публікації доробку Каменяра у Словацькому видавництві художньої літератури, яке тоді запланувало 5-томник його творів. Досі з нього побачило світ три томи. 1-ий (Поезія) і 5-ий (Публіцистика, автобіографічні нариси, драми й епістолярія І. Франка) томи залишились невпорядковані й вийдуть у кращі часи. 2-ий том "Obrázky z Haliče" охоплює оповідання й автобіографічні нариси І. Франка до 1902 року. Післямову і примітки написали М. Мольнар та І. Мундяк. 3-ий том, крім роману "Борислав сміється", охоплює ще новелу "Voňavý stridor" і повісті "Героєм проти волі" і "Для домашнього вогнища". Післямову та примітки написав М. Неврлий. 4-ий том "Piliere spoločnosti" ("Основи суспільності") містить також роман "Перехресні стежки". Післямову і

примітки написав Й. Марушяк. Ці три томи прозових творів видано в нас у добу глибокого зацікавлення літературою й культурою взагалі. Франкова творчість, як пише Й. Марушяк, ніколи не була самодостатньою, але завжди виконувала певне виразно суспільне завдання.

Окремим виданням вийшла 1956 р. історична повість “Захар Беркут” у перекладі Л. Пікулової. Сюжет її був мовби вирваний зі словацької історії – вторгнення монголів у Карпати. До визначніших словацьких перекладачів Франкових прозових творів належали Ф. Вотруба, В. Буріян, К. Рипачек, Марта й Павло Лічкові, Л. Пікулова й Е. Штефан. З багатющої поезії І. Франка вийшла на Словаччині досі лишень збірка “Prečo sa nikdy neusmeješ”, видана 1979 р. у видавництві “Tatran”. Переклали її Ян Замбор і Маріян Гевеші. До неї ввійшли лірична драма “Зів’яле листя”, уривки зі збірки “З вершин і низин” (“Каменярі”, “Вольні сонети”, “Тюремні сонети”). Глибоко продумана післямова Яна Замбора свідчить не тільки про його любов до поезії і знамените її знання, а й про його інтимне ставлення до віршованого доробку І. Франка. Оцінюючи збірку цих своїх і Гевешевих перекладів, він скромно, але одночасно й рішуче констатує, що “коли б незацікавлений читач міг подумати, що словацький переклад Франкової поезії виник лише з культурно-репрезентативних мотивів, то дозволимо собі сказати, що Франкова розлога й різномірна поетична творчість має вартості, які живі й сьогодні. Саме цим мотивом і керувалися автори цих перекладів”. Тому й мали вони успіх у читачів і вважаються найкращими словацькими перекладами з української поезії. З інших наших інтерпретаторів Франкової поезії треба згадати Л. Фельдека, блискучого перекладача Прологу до “Мойсея”, Юл. Кокавця, Р. Скукалека, Ф. Вокала, Яна Андрічика, Яна Швантнера і І. Вансу.

Гостра психологічна драма І. Франка “Украдене щастя” йшла на сцені вперше, як було сказано, у румунському Надляку 1909 р.; пізніше її у Словаччині ставили в перекладі Фера Новоградчана. Після видання 1951 р. вона побачила світ удруге 1958 р. з післямовою М. Неврлого. За тоталітарного режиму її інтерпретували з класових позицій, нині ж маємо можливість розуміти її відповідно до авторського задуму. У п’єсі зображено подружжя нерівних віком осіб. Ідеться, отже, про вселюдський мотив, на прикладі якого Франко показав гостру колізію традиційного трикутника (старий Микола, його молода і вродлива жінка Анна і її перший коханий – молодий і повний сил жандар Михайло). Фінал драми трагічний: Микола вбиває сокирою свого суперника Михайла. Сценічна розв’язка цього трикутника варта пера Шекспіра. Згідно з марксистським підходом, Микола вбиває коханця своєї дружини, як жандара, що був опорою буржуазного устрою. Така оцінка неправильна й вульгаризує одну з кращих драм І. Франка.

Пошана до письменника виявлялась у нас не тільки в перекладах, популяризації його творів і в театральних виставах, а й живим словом у літературно-художніх академіях, вечорах тощо. Перша відбулася 17 січня 1957 р. у Краєвому домі освіти. Доповідь про І. Франка виголосив М. Неврлий, науковий працівник Літературознавчого інституту Словацької АН. З Франкової поезії присутні почули “Гімн” (Вічний революціонер), Пролог до “Мойсея” й “Декадент”. Несподіванкою був вірш В. Сосюри “Любіть Україну”, за який відомого поета тоді переслідували як “буржуазного націоналіста”. Саме тому цей твір надруковано в американській газеті “The Times” із розлогим виступом на захист невинного поета. Так ушанування І. Франка було поєднане з протестом проти переслідування В. Сосюри, ім’я котрого тоді облетіло весь світ, як Пікасова голубка. Запрошення на цей вечір було оздоблене уривком із “Веснянок” І. Франка:

Ľudia, ľudia, som váš brat,
Ja len pre vás žijem.
Srdca svojho krvou rád
Žiale vaše zmyjem.

A čo krv nemože zmyt
Spálime ohňom to!
Len zápasit – značí žit –
Vivere memento!

(Переклад І. Ванса)

Значним збагаченням відомостей про І. Франка була для наших земляків участь словацької делегації в його вшануванні у Львові (вересень 1956 р.). Делегацію творили директор Чехословацько-радянського інституту Й. Грозенчик і його колеги М. Мольнар і М. Неврлий. Крім них, гостями Львівської академії були делегації з Польщі, Болгарії й Румунії.

Дальшою визначною нагодою в рецепції І. Франка на Словаччині був 2006 рік, коли відзначалося 150-ліття від дня народження українського письменника, ученого й політика. З ініціативи Словацько-українського товариства, Українського Посольства у Братиславі і Словацького Радіо Девін відбувся 13 вересня 2006 р. у Концертній залі Словацького Радіо величавий ювілейний вечір.

Як бачимо, обидва ювілеї Івана Франка сталися “золотим мостом”, що його все своє життя будував український письменник, учений і політик між народами, у нашому випадку між словаками й українцями.

Для повнішого охоплення теми варто ще розглянути перцепцію творів І. Франка у словацькій літературі. Цим питанням словацькі критики вже займалися, хоч досить побіжно. Згідно з М. Романом, одним із перших серед словацьких письменників захопився творчістю І. Франка Й.Г. Тайовський (1874–1940). Особливо глибоко сприйняв він гуманізм, демократизм і реалізм українського митця. Познайомившись із п’єсою “Украдене щастя”, він поглибив свій інтерес до засад його творчості, що знайшло відгук у доробку Й.Г. Тайовського. Помічаємо чимало тематичних, ідейних і художньо-образних паралелей в обох авторів як у малій прозі, так і в драматургії. Здається, що найвиразніше це бачимо в п’єсах Тайовського “Старий закон” і “Маєткові клопоти” (“Statky-zmetky”) [6, 89–90].

Погоджуючись із відомим українським поетом Р. Лубківським щодо ідейної й тематичної близькості “Тюремних сонетів” І. Франка із “Кривавими сонетами” барда словацької поезії П.О. Гвездослава, М. Роман цитує свого українського приятеля: “Страдання зневіреної соціальними утисками людини, тяжкі умови тюремного життя, зображені українським поетом, значно подібні жахливим сценам воєнного лихоліття, увіковіченого Гвездославом” [6, 90].

Змістовну порівняльну студію про Франкового “Захара Беркута” (1882) й роман словацького прозаїка Л. Надаші-Єґега “Адам Шангала” (1923) опублікувала словацька дослідниця Вєра Жемберова [див.: 26], хоча менш важливих матеріалів у неї трохи забагато. Розвідка насамперед демонструє тематичну близькість обох творів і їхнє програмове ставлення до історичної тематики, котра мала би пробуджувати історичну пам’ять і патріотизм сучасного й майбутнього покоління. Подібно оцінює В. Жемберова й роман І. Франка “Захар Беркут” у зіставленні з новелою словацького письменника Яна Штявницького “Хлібом і мечем” (1985).

“Вплив Івана Франка на словацьку літературу, – зазначає у згаданій праці М. Роман, – ще не вивчений, не узагальнений, хоч був і триває до нині, бо великий український письменник весь час живе між нами, як визначний мислитель, вчений, політик і друг словацького народу”. Такий висновок приймаємо й ми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутюк Л. Іван Франко і чеська література // Вітчизна. – 1956. – № 5.
2. Гонтар П. З історії боротьби Івана Франка проти реакційних напрямів у чеській літературі // Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів; Харків, 1952. – 36. 3.
3. Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками / Упоряд. М. Мольнар та І. Мундяк. – Братислава, 1957.
4. Коновалов Г. Іван Франко і чеська література // Літературна газета. – 1956. – № 23.
5. Мраз А. Іван Франко про Яна Коллара // 3 історії чехословацько-українських зв'язків. – Братислава, 1959.
6. Роман М. Іван Франко і словацька література // Наукові записки Пряшів КСУТ. – 1989. – Вип. 15-16.
7. Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1978. – Т. 11.
8. Чехович К. Чеські впливи на Франкового “Мойсея” та “Івана Вишенського”. – Прага, 1937.
9. Asteroid. Divadelné predstavenie (Recenzia na Ukradnuté šťastie) // Narodnie Noviny. – 1909. – 07.09.
10. Bryk I. Ivan Franko (listek z česko-ukrajinských styků) // Slovansky přehled. – 1926. – XVIII.
11. Hlavacek F. Mé styky s Ivanem Frankem // Z dejín československo-ukrajinských vztahov. – Bratislava, 1957.
12. Horak J. Z dejín literatur slovanských. – Praha, 1948.
13. Kuba L. Jak jsem se seznámil s I. Frankem // Z dejín československo-ukrajinských vztahov. – Bratislava, 1957.
14. Lozinskyj I. I. Franko – překladatel' a popularizátor diela K. Havlička-Borovského // Z dejín československo-ukrajinských vztahov. – Bratislava, 1957.
15. Molnar M., Nevrlý M. Ivan Franko a Slováci // Slovenske pohľady. – 1956. – C. 11.
16. Mráz A. Na sté výročí narodenia Svetozara Hurbana Vajanského. – Martin MS 1947.
17. Nevrlý M. Ivan Franko a pokrokové hnutí v Čechach v 70-ých letech XIX století // Z dejín československo-ukrajinských vztahov. – Bratislava, 1957.
18. Nevrlý M. Ivan Franko a Slováci // Slovansky přehled. – 1956. – C. 8.
19. Nevrlý M. Ivan Franko a Slováci // Smena. – 1956. – 26.08.
20. Nevrlý M. Ivan Franko – ukrajinský básnik revolucionář. Život a dílo. – Praha, 1952.
21. Noge J. Výber z rozprávok I. Franka // Kulturny život. – 1952. – 22.XI.
22. [Red.] Naša veda veľa dlhuje dielu Ivana Franka. – Pravda. – 1956. – 30.05.
23. Rypáček K. V. Moje spomienky na Ivana Franka // Z dejín československo-ukrajinských vztahov. – Bratislava, 1957.
24. Širacký A. Za ďalšie uplatňovanie a prehlbovanie československo-ukrajinských vztahov // Z dejín československo-ukrajinských vztahov. – Bratislava, 1957.
25. Šuravská I. I. Franko – kritik české literatury // Z dejín československo-ukrajinských vztahov. – Bratislava, 1957.
26. Zemberova V. Suvislosti historickéj prózy Ivana Franka a Jegeho // Slavica Slovaca. – 1986. – 4.

Отримано 24.04.2007 р.

м. Братислава, Словаччина

Галина Сабат

ПРО СВИНЮ, ЗВІРЯЧИЙ ПАРЛАМЕНТ І ВСТИДЛИВУ ОПОЗИЦІЮ: САТИРИЧНО-ПОЛІТИЧНІ КАЗКИ ІВАНА ФРАНКА

У статті розглядаються художні особливості сатирично-політичних казок письменника. Висвітлюється семантика алегоричних образів, жанрові, сюжетно-композиційні й наративні риси творів. З'ясовано соціально-політичну спрямованість казок.

Ключові слова: алегорія, памфлет, підтекст, символіка, фольклорна традиція.

Halyna Sabat. About the pig, the bestial parliament, and the diffident opposition: Satire and politics in Ivan Franko's tales

The paper analyses the satirical and political components of Ivan Franko's tales. The author elucidates the semantics of allegories, plot, composition, narration, and genre of the tales, thus showing their sociopolitical charge.

Key words: allegory, pamphlet, subtext, symbol, folkloric tradition.

До сатирично-політичних казок І. Франка належать “Свиня”, “Звірячий бюджет”, “Опозиція”, “Казка про Добробит” та інші. Це гострі відгуки на проблеми Франкового сьогодення, спрямовані на розвінчування політичних